

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XIV

Nezir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL
KLAUS KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIV

İstanbul - 1994

07A, 14, 1994

MACARİSTAN'DA MEVLEVİLİK VE İSLÂM KÜLTÜRÜ

Gábor ÁGOSTON

Diğer Avrupalılar gibi Macarlar da Osmanlı İmparatorluğunda yaşamış dervişler hakkında ilk bilgilerini Türklere esir düşmüş hıristiyanlar, sulh akdetmeye giden elçi ve refakatindekiler tarafından kaleme alınmış, muhteva ve tarihi kıymet bakımından bir hayli değişiklikler arzeden esir-nameler ile seyahatnamelerden elde ettiler¹.

Bu eserler arasında Georgius de Hungaria (d. 1422 civarı - öl. 1502) adında bir Macar esirin kitabı olan "Tractatus de Moribus, Conditionibus et Nequicia Turcorum" adlı eserin özel bir yeri vardır. Yirmi seneye yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğunun değişik mntıkalarında değişik halk kitleleriyle yaşamış bu Macar müellifin adı geçen eseri ilk olarak 1480 tarihinde Roma'da neşredilmiş olup, Osmanlı İmparatorluğunu, Türklerin din, âdet ve örflerini teferruatlı bir şekilde tasvir eden ilk batı kitaplarından².

Georgius de Hungaria'nın, kendisinden sonraki müelliflerle mukayese edildiğinde, Türk dervişlerinden daha toleranslı bahsettiği görülür. Bu

¹ Bu eserler ile ilgili olarak bkn.: Göllner, Carl: *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I-II*; Bukarest, Leipzig, Baden-Baden, 1961-1968.

² Palmer, J.A.B.: *Fr. Georgius de Hungaria O.F. and the Tractatus de Moribus, Conditionibus et Nequicia Turcorum*, Bulletin of the John Rylands Library, 34. (1951-1952), s. 44-68. Tardy, Lajos: *Rabok, követekek, kalmárok az oszmán birodalomról*, Budapest, 1977, s. 9-18. Kula, Onur Bilge: *Alman Kültür Tarihinden - VIII*, Tarih ve toplum 1991, Ekim, s. 50-54.

arada, Tractatus'un yazarı Osmanlı İmparatorluğunda muhtelif vesileler ile yapılmış sema'ı bizzat görmüş ve onu tasvir etmiş ilk batılılardandır. Bir vecdin neticesi olan sema'ın 15. yy. ortalarında nasıl yapıldığını gösteren çok kıymetli bu tasviri aynen almayı uygun buldum. Georgius de Hungaria'ya göre "Türklerin keşişleri halk tarafından kendilerine bahşedilen sadakalar için, ecdatlarının ruhuna, veyahut da yağmur veya güzel hava gibi halkın iradesi dışında kalan istek ve ihtiyaçlarını elde edebilmesi için muayyen âyinler düzenlemektedirler. Böyle zamanlarda civar köylerde yaşayanlar bir araya gelip müşterek ziyafetler verirler. Hayvanları varsa onları keser, yoksa yemeklerini imkânlar mertebesinde orada bulunan gıda maddelerinden, türlü sebzelerden veya pirinçten temin ederler. Ziyafeti bitirdikleri zaman aralarında reis olan kimse eline davulu alıp çalmaya başlar, diğerleri sıra ile ayağa kalkar dansederler. Bu törene 'machia', dansa ise 'czamach' (sema) derler. Bu bütün vücudun, el ve ayakların muayyen kurallara ve çalgıların ahengine uyarak yapılan ağırbaşlı ve çok kibar hareketinden başka bir şey değildir. Âyinin sonunda çok hızlı, bayıltıcı bir dönme vardır ki, âyinin bütün gücü yoğunlaşmaktadır. Bunların en ateşli olanları öyle hızlı dönebilirler ki önümüzde dönenin insan mı heykel mi olduğunu ayırt etmek bile mümkün olamaz. Bu hareketlerle vücutlarının doğüstü vasıflara sahip olduğunu göstermektedirler. Dansın diğer safhalarında onları taklit edebilenler var ise de, taklit etmek isteyen her ne kadar becerikli olsa da - onları taklit etmek kabil değildir. Her biri tek tek dans ettikten sonra ayağa kalkıp hep birlikte dans ederler. Bu arada sadaka verenlerin mağfireti için muayyen yalvaran sesler de çıkarmaktadırlar. Ecdatlarından kalma bazı şiirler de söylerler. Vecd esnasında ecdatları onlarla konuşurlar. Bu konuşmalar güzel ve etkili olup şiir tarzındadır, öğrenmesi de kolaydır. Muhtevalarına göre kısa veya uzundurlar. Aralarında altı, sekiz veya on kıtadan ibaret şiirler olduğu gibi daha kısa olanlar da vardır. Bu şiirler, Türk kanunlarının bütün vecibelerinin ruhsal (manevi) manasını ifade etmektedirler. Bu şiirlerin bir haylisini yazdım ve çoğunu hafızamda da sakladım. Türk dininden daha çok hıristiyan inancını kuvvetlendirdikleri için bu şiirlerden ben dahı zevk aldım. İşte bunun içindir ki; Türklerin resmi papazları bu şiirleri otantik olarak kabul etmezler. Onlara göre bunları söyleyenler, bir vecd esnasında kendi duyu organ-

larına sahip çıkamayıp, ne dediklerini kendileri bile anlamaktan âciz kalıyorlardı."³

Georgius de Hungaria tarafından tasvir edilmiş sema'ın Mevlevilere ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber, bu tasvire dayanarak bazı hususlara dikkati çekmek mümkündür. Sema âdâbından sayılan "zaman, mekân ve ihvan" 'a hiç ehemmiyet verilmeksizin sema'ın bir ziyafetten sonra yapılması, sema zamanında dervişlerden başka köy ahalisinin hatta bir hıristiyanın da hazır bulunması, çalgı âletlerinden yalnız davulun zikredilmesi, sema'ın - Georgius'un tabiri ile - "resmi papazlar", yani sünni ulema tarafından hoş karşılanmaması bu hususlardandır⁴.

Georgius de Hungaria, müşterek âyinlerden başka, bulunduğu evde misafir kalan bir dervişin öğle yemeğinden sonra ayağa kalkıp, vecd neticesi dans ve sema'ına da şahit oldu. Bu ise, sema'ın 15.yy. ortalarında münferiden belirli bir mekân ve zamana bağlı kalmaksızın da yapıldığını göstermektedir.

I.

Georgius de Hungaria'dan sonra gelen nesiller Türk dervişlerine artık Macaristan'da da rastlamak imkânını buldular. Muhtelif tarikatlerin buradaki tekke ve zaviyelerinde inzivaya çekilip eserler yazan ya da istinsah eden, müşterek âyinler düzenleyen tarikat mensuplarıyla Budin, Peşte, Estergon, Zigetvar ya da Peçoy sokaklarında münferiden, çıplak veya yarı çıplak gezen, kulaklarına küpe takan, dünya nimetlerinden tamamen uzak yaşayan, geleceği düşünmeyen ve onlara rastlayan batılılar tarafından "deli dolu kimseler", "köylüvâri giyinen kaba saba adamlar" olarak nitelendirilen⁵ dilenci dervişleri, bu diyarın hayatını renklendirmişler ise de, burada yaşayan Macar halkının günlük hayat, din, örf ve âdetlerini etkileyemedikleri gibi, araştırmaların bu safhasında, hayatlarını Osmanlı İmparator-

³ Georgius de Hungaria: *De moribus Turcorum*, Urach 1481. Budapest, Széchenyi Kütüphanesi, Eski Basmalar Koleksiyonu, Apponyi 1576, Bab XIV. (Eserde sayfalar gösterilmemiştir) krş.: Tardy, L.: a.g.e. s. 99-100.

⁴ Krş.: Yazıcı, Tahsin: *Sema*, İslâm Ansiklopedisi (=İA), Cilt 10, İstanbul 1966, s. 464-466.

⁵ Dernschwam, Hans: *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren: Önen, Yaşar, Ankara 1987, s. 166.

luğunun bu kuzey köşesinde geçiren müslümanların hayatını da fazla etkileyemedikleri görülmektedir.

Balkan ülkelerinin fethediliş tarihleri ile 1540'lı yıllar arasında geçmiş zaman içinde Osmanlı İmparatorluğunun sosyal yapısında vuku bulan bazı değişmelerin sonucu olarak, Balkanların istilâ edildiği devirlerde büyük rol oynamış sürgünler ile kolonizatör Türk dervişleri, Macaristan'ın işgali ile iskan edilmesinde varlık gösteremedikleri gibi, buradaki halkın Balkanlarda gördüğümüz geniş mikyastaki ihtidası da söz konusu olmamıştır. Osmanlılar Macaristan'ın tümünü değil, ülkenin yalnız orta kısımlarını feth edebildikleri için, burada kurulan eyaletler bir tampon bölge durumundaydılar. Bunlara düşen en önemli vazife, Osmanlı topraklarını muhafaza etmektir. Bu yüzden din ve kültür her zaman askeri amaçların gerisinde kaldı. Cebehane olarak kullanılan veya içine askerlerin zahiresi konulup ambar haline getirilmiş camiler de bu durumun birer nümuneleridir⁶. Askeri amaçların her zaman ön planda bulundurulması nedeniyle, Macaristan'daki müslümanların çoğu askerler ile idari görevler icra eden memurlardan ibaretti. Balkanların bir nevi uzantısı sayılan Segedin Sancağı'nda bulunan ve içinde müslümanların da yaşadığı 21 köy hariç tutulacak olursa⁷, Macaristan'daki köylerde müslümanların hiç bulunmadığını, nisbeten çok az sayıda Türk zanaatkâr ile tüccarın ise yalnız Osmanlı kalelerinde ve bazı idari merkezlerde oturup çalıştıklarını görürüz⁸.

Macaristan'ın Osmanlılar elinde bulunan kısmında yaşayan müslümanların asker ve memur kökenli olması, bu sosyal grupların kültürel altyapısının ise "taşralı" olması, müslüman nüfusun yerli ahalinin sadece 17'de birine tekabül etmesi⁹, ve bunların çoğunluğunu Boşnakların oluşturması gözönünde bulundurulduğunda, tarikat faaliyetleri ile Türk ve İslâm kültürünün neden büyük çapta yayılamadığı anlaşılabilir.

⁶ İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri, No.5, s. 345.

⁷ Halasi-Kun, Tibor: *Sixteenth-Century Turkish Settlements in Southern Hungary*, Belleten, 28.(1964) 109. s. 1-72.

⁸ Hegyi, Klára: *Török közigazgatás és jogszolgáltatás - magyar városi autonómia*, Történelmi Szemle 1985/2, s. 231-232.

⁹ Dávid, Géza: *Demographische Veränderungen in Ungarn zur Zeit der Türkenherrschaft*, Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 34.1.(1988), s. 82.

Şimdiye kadar lâıykıyla incelenmemiş bulunan ancak, yapılan ön çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Macaristan'da yazılan ve istinsah edilen eserlerin çoğunun risale, mecmua, divan ve umumi din kitaplarından ibaret olması¹⁰ da bu kültürün "taşralı" niteliğini göstermektedir.

Buna rağmen, yerli müslüman nüfusa nazaran yeterli sayıda mektep ve medreselerin bulunması¹¹, idari merkezlerde birçok tekkenin mevcut olması¹², İmparatorluğun diğer mıntıklarında yerleşik tarikatlerden Budun'de Bektaşilerin¹³, Zigetvar'da ise Halvetiler ile Nakşibendilerin¹⁴ faaliyette bulunmuş olması şayanı dikkattir.

Mevlevilere gelince, 16-17 yy.'da yönetici sınıf ile sıkı münasebette olan ve daha çok elit ve entelektüel kitlelere hitap eden bu tarikat ülkemizde yalnız bir-iki şehirde faaliyete müsait bir zemin bulmuştur. Literatürde her ne kadar yalnız Peçoy Mevlevi zaviyesinden bahsolunursa da, Mevlevilerin Peçoy'dan başka diğer şehirlerimizde de bulunup faaliyet gösterdikleri hususunda bazı bilgi kaynakları mevcuttur. Bu bakımdan, 1591 Ekim ayında Friedrich von Krekwitz'in elçilik heyetiyle Osmanlı İmparatorluğunun payitahtına giden ve Budin'i de ziyaret eden Mitroviçeli Vencel Wratislav adında bir gencin hatıratı önemli bir kaynaktır. Wratislav 11 Ekim Cuma günü Budin'de bir camiin yanından geçerken halka teşkil edip

¹⁰ Dobroča, Kasim: *Katalog arapskih, turksih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*. Cilt 1. Sarajevo, 1963, s. 309-310, 322-324, 423, 515-516. Cilt 2, Srajevo, 1979, s.404. Krş.: Ágoston, Gábor: *16-17nci asırlarda Macaristan'daki Osmanlı Aydınları*, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi. Tebliğler, III. Türk Tarihi, Cilt 1. İstanbul, 1086, s. 4-5, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (=TÜYATOK) Giresun, Ordu, Rize. Ankara, 1980, s. 5, 90, 116, 133, 135, 149, 151-155, 183-4., TÜYATOK, Antalya. Ankara, 1982, s. 88, 229. Ždralović, Muhamed: *Bosansko-Hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima. Kronološki pregled*, II. Sarajevo 1988, s. 50, 52, 62, 77, 91, 99.

¹¹ Ágoston, Gábor: *Muslim oktatás és nevelés a török hódoltságban*, Keletkutató, 1987. tavasz s. 47-65. Aynı müellif: *Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri*, Türk Dünyası Araştırmaları 58(1989), s. 141-150.

¹² Ágoston, Gábor: *Muslim Cultural Enclaves in Hungary under Ottoman Rule*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 1990. (matbaada)

¹³ Fekete, Lajos: *Gül-Baba et le Bektasi derk'ah de Buda*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 4.(1951), s. 1-18.

¹⁴ Ágoston, Gábor: *16.-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevilik*, 1. Milletlerarası Mevlana Kongresi, Tebliğler, Konya, 1988. s. 225-226.

döne döne Allah'ın ismini zikreden dokuz Türk'ün âyinine şahit olmuştur¹⁵. Wratislav'ın bu kısa haberine dayanarak, kendisinin Budin'de gördüğü dervişlerin Mevlevi olup olmadığını kesin olarak söylemek mümkün olmamakla beraber, Osmanlı İmparatorluğuna ilhak edilmiş bu toprakların hem idari ve hem de kültür merkezi olan bu şehirde Mevlevilerin de faaliyette bulunduğu düşünebilir.

Tamamen aydın bir tarikat olan Mevlevilerin bölgedeki asıl merkezi Macaristan'ın güneyinde bulunan Peçoy idi. Abdülbaki Gölpınarlı bir vesikaya istinaden Peçoy Mevlevihanesinin tesis tarihini 1665 olarak vermekte ve Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırıldığını yazmaktadır¹⁶. Ancak, yukarıdaki tarihten iki sene önce bu şehri ziyaret etmiş bulunan Evliya Çelebi, şehrin tekkelerinden bahsederek "Cümlesinden ma'mur ve mükellef Yakovalı Hasan Paşa'nın hayratı olan Hazret-i Mevlana'yı Rumi Tekkesi bir bağ-ı İrem içre kâ'in" olduğunu kaydederek Mevlevilerin 1663'te Peçoy'da faaliyette olduğunu göstermektedir¹⁷. Buna karşılık, Macaristan'daki Osmanlı mimari eserleriyle uğraşan bir Macar sanat tarihçisi Yakovalı Hasan Paşa tarafından yaptırılmış cami, medrese ve zaviyenin 16. yy.'ın ikinci yarısında tesis edilmiş olduğunu, asrın bazı mimari hususiyetlerine dayanarak, fakat hiçbir kaynak göstermeksizin yazmaktadır.

Kuruluş tarihini henüz tesbit edemediğimiz Peçoy Mevlevihanesinin 17. yy.'da mamur bir durumda olduğunu Evliya Çelebi'nin bu konudaki cümlesinden anlamaktayız. Zengin vakıflara sahip bu zaviyenin semahanesinde haftada iki defa "sema ve safa oldukta (dervişlerin) çarh-i felek gibi devranlar" ettiğini yine Evliya Çelebi rivayet etmektedir¹⁸. 1680'den evvel Halil adlı bir zatın zaviyeyi ele geçirmesiyle dervişler bir aralık dağıldılar ve zaten Konya'daki Astane'den çok uzakta faaliyetlerini sürdürdüklerinden oldukça zor durumda kaldılar¹⁹. Buna rağmen, şeyhleri arasında bir hayli mürid yetiştiren ve zamanın üstad şairi olan Peçoylu Arifi

¹⁵ Mitrovicci Vratislav Vencel vizontagsági. Bratislava-Budapest, 1982. s. 28.

¹⁶ Gölpınarlı, Abdülbaki: *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*. İstanbul, 1953. s. 247.

¹⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 6. İstanbul 1318/1902. s. 199.

¹⁸ göst. yer

¹⁹ Gölpınarlı, A.: a.g.e. s. 336.

Ahmed Dede gibi meşhur bir zatın bulunması İmparatorluğun en garptaki bu mevlevihanesinin ne derecede ileri faaliyette bulunduğunu göstermektedir. Riyazi tezkiresinin bir zeylinde²⁰ Peçoylu Arifi Ahmed Dede'nin babası olan Mustafa Efendi'nin Mısır'da bir aralık hüküm süren Kala'uniyya neslinden olduğu kaydediliyor ise de²¹, Mevlevi şairlerinin hal tercümelerini havi Esrar Dede'nin istifade ettiğimiz yazmasında²² buna ait hiçbir malumat bulunmamaktadır. Esrar Dede'ye göre Peçoylu Ahmed Dede tahsilini "şehr-i mezburda vaki hankah-ı Mevleviyede mesned-nişin-i irşad-i âşikân-i Mevlevi olan Hafız Mehmed Dede" den tekmil edip, Dede'nin sohbetlerine de devam etmiştir. Şeyhin vefatından sonra "hankah-ı Peçoy meşihatî kendülere ihale" olundu²³. Ahmed Dede'nin vazifesini bir müddet icra edip sonra şehirden hicret ettiğini ve "hicretlerinden üç ay mürurunda şehr-i mezburî kefare-i Engürüs zabt" ettiğini²⁴ kaydeden Esrar Dede'nin bu ifadesinden Peçoylu Ahmed Dede'nin 1686'dan önce Peçoy'da faaliyet gösterdiğini ve 22 Ekim 1686 tarihinde sükut etmiş olan bu şehri 1686 Temmuz ayının ortalarında terk ettiğini anlayabiliriz. Ahmed Dede önceleri Filibe'de yeni kurulmuş bir zaviyede, sonra ise İstanbul'daki Yenikapı Mevlevihanesinde şeyhlik yapmıştı²⁵. Yeniçeri Başhalifesi Malkoç Mehmed Efendi tarafından 1006/1597 tarihinde kurulmuş bu mevlevihanenin sekizinci şeyhi olan²⁶ Peçoylu Arifi Ahmed Dede 1137/1724 tarihinde vefat etmişti²⁷. Vefatına kadar şeyhlik vazifesini icra eden Ahmed Dede, senelerce İstanbul aydınlarının meclislerine gider, eserler yazar ve tercüme ederdi. Tercümelerinden zamanın nüfuzlu sufilesinden olan Abdülgani al-Nablusi (öl. 1732)'nin ibadete, sema'a, Mesnevi'nin okunmasına ve bir hayli şer'i meseleye ait *al-Uku-*

²⁰ Macar Bilimler Akademisi Şarkiyat Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları O. 238.

²¹ a.g.e. vrk. 108/b.

²² Macar Bilimler Akademisi Şarkiyat Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Qu. 42.

²³ Yazma Qu. 42. vrk. 97/a

²⁴ Yazma Qu. 42. vrk. 97/b

²⁵ Yazma Qu. 42. göst. yer. Ayrıca krş.: Yazma O. 238. vrk. 108/b

²⁶ Zakir Şükri Efendi: *Die Istanbuler Derwischkonvente und ihre Scheiche (Mecmu'a-i Tekaya)*. Nach dem Typoskript von Mehmed Tayşî hrsg. Klaus Kreiser. Freiburg im Breisgau, 1980. s. 31.

²⁷ Yazma Qu. 42. vrk. 97/b. Riyazi tezkeresinin istifade ettiğimiz zeylinde (Yazma O. 238. vrk. 108/b) Ahmed Dede'nin vefat tarihi H. 1141 (M. 1728-29) olarak gösterilmekte ise de doğru değildir.

dü'l-Lü'liyye fi tarikü's-saadet al-Mevleviyye adlı eserinin Türkçe tercümesini zikretmek yerinde olur²⁸.

Peçoy Mevlevihanesinin tesiri, bölgede Farsça bilen, Farsça eserler istinsah eden veya okuyan bireylerin sayısının diğer bölgelerden daha fazla olmasından anlaşılmaktadır. Buradaki müstensihlerden sadece Müftüzade Abdülkerim Şeyh Salih'ten bahsedeceğiz. 1627 tarihinde Peçoy şehrinde bulunan bu zat ondan fazla tasavvufi eser istinsah etmiştir. Bunlardan vahdet-i vücud nazariyesinin en meşhur temsilcilerinden olan Muhyiddin İbn al-Arabi'ye (öl. 638/1249) ait dört tane Arapça eseri ile²⁹ Halvetiye'den Şemsiye şubesi kurucusu olan Şemseddin Sivasi'nin (öl. 1006/1597) Gazali'nin bazı risalelerinden istifade ederek yazılmış *Risale-i menazilü'l-arifin* adlı Türkçe eserini zikrelelim³⁰. Evliya Çelebi'nin rivayetinden anlaşılacağı gibi bu mıntıkanın hisar erleri mükemmel Farsça bilirdi. Hafız'ın Divan'ı, Sadi'nin Gülistan ve Bustan adlı eserleri, Ömer Hayyam ile Nizami'nin Divan'ları en çok okunan eserlerdendi. Peçoy'daki başkilişenin duvarlarında 19. yy.da hâlâ mevcut, tasavvufi mahiyette olan bazı Farsça yazılar da herhalde buradaki Mevlevilerden kalma olup onların nüfuzunu göstermektedir³¹.

Tebliğimizin sonunda şimdiye kadar söylediklerimizi kısaca özetleyecek olursak:

Macaristan'ın Osmanlı hakimiyetinde yaşadığı devirlerde müslüman ahalinin yerli halktan kopuk ve hatta kalın kale duvarları arkasında izole bir şekilde yaşamaları ve Osmanlı idaresinin Macar halkının dini hayatına her hangi bir müdahalede bulunmaması nedeniyle, Macaristan'da hiç bir zaman Balkanlardaki gibi kitle halinde din değiştirme olayları vuku bulmadı. Macaristan'daki müslüman dervişlerin asil vazifesi dinsel hayatın ve

²⁸ Gölpınarlı, A.: a.g.e. s. 194.

²⁹ TÜYATOK, Giresun, Ordu, Rize. Ankara, 1980. No. 368., 369., 382. ve 396.

³⁰ TÜYATOK, a.g.e. No. 380.

³¹ Hammer-Purgstall, Josef: *A Pésci fõtemplomban található keleti feliratokról*, Magyar Académiai Értesítõ, 1844.

Macaristan'da İslâm kültürünün devamı ile sınırlıydı; ülkeyi islâmlaştırmak veya kolonileştirmek konusunda çaba sarfetmediler.

Osmanlı hakimiyeti altındaki Macaristan'da dinsel çatışmalar müslüman-hıristiyan bazında değil, Roma Katolik kilisesi ile Reformistler arasında idi.

Osmanlı idaresince her hangi bir zorlama olmamasına rağmen İslâm dinini benimsemiş ve hatta din değiştirerek müslüman olmuş bazı kimseler hakkında da bilgi mevcuttur. 16. yy. meşhur Macar saz şairi Bálint Balassa'nın (öl. 1594) "Bazı Türk Beyitleri" adlı şiirinde tasavvufi düşüncenin izlerine rastlandığı hususuna bir Macar edebiyat tarihçisi dikkati çekmektedir³². Konumuzla ilgili ikinci eser; Yazıcıoğlu Ahmet Bican tarafından 1451 tarihinde Gelibolu'da kaleme alınmış *Anvar al-Âşikîn* adlı kitabın Macarca tercümesidir. *Anvar al-Âşikîn*, Erdel hükümdarı Gábor Bethlen'in tercüman ve kâtibisi olan János Házi adında bir zat tarafından 1624 tarihinde Macarcaya tercüme edilmiş ve iki sene sonra Macaristan'ın kuzeyinde bulunan Kassa şehrinde basılmıştır³³. Söz konusu asırlarda Kuran-ı Kerim'in bazı Latince tercümelerinin mevcudiyeti bilinmekte ise de, dini ve tasavvufi mahiyetteki eserlerin gayrimüslim bir milletin anadiline tercüme edildiği hususunda bilgi mevcut değildir. Böylece János Házi tarafından Türkçeden Macarcaya tercüme edilmiş ve ilim âleminde meçhul bu kitabı son derece müstesna bir eser olarak kaydetmek gerekmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde kısaca tanıtıp, dikkati çekmeye çalıştığımız bu konu, ilk bakışta genel Türk kültür tarihi için periferik görünse bile, dervişlerin hem Osmanlı İmparatorluğunun en batıdaki topraklarında faaliyetlerinin imkân ve sınırlarını göstermek bakımından, hem de müslüman-hıristiyan kültürel alışverişi ile değişik din ve medeniyetlerin birbirlerinden ne derece etkilendiklerini göstermesi açısından genel kültür tarihçilerinin araştırma sahasına da girmektedir.

³² Szörényi, László: *Valahány török bejt*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1976. 5-6. s. 706-713.

³³ Eserin eksik bir nüshası Budapeste'deki Széchenyi Kütüphanesi, Eski Basmalar Koleksiyonunda (RMK, I. 556) muhafaza edilmektedir. Sağlam bir nüshanın mikrofilmli yine burada, mikrofilmler dairesinde bulunmaktadır (MF. 2/3834).